

Др ДЕСАНКА СТАМАТОВИЋ
Београд

УДК 026

МЕТОДСКО УПУТСТВО ЗА ФОРМИРАЊЕ И ВОЂЕЊЕ ЗАВИЧАЈНИХ ФОНДОВА У ОПШТИНСКИМ НАРОДНИМ БИБЛИОТЕКАМА

УВОД

„Методско упутство за формирање и вођење завичајних фондова у општинским матичним библиотекама“ израђено је на захтев Народне библиотеке Србије 1982. године. Упутство је требало да допринесе оживљавању рада на формирању завичајних фондова као једном од значајних задатака општинских матичних библиотека. Основни циљ је био да се успостави јединствена методологија рада, отклоне недоумице и укаже на решавање проблема насталих у пракси у погледу питања која нису искључиво у домену библиотека. Стога је Методско упутство обухватило све процесе рада – од одређивања територије завичаја, критеријума селекције грађе за завичајни фонд, могућности и начине ретроспективне и текуће набавке, обраде свих носилаца информација и формирања збирки унутар завичајног фонда, до чувања, заштите и коришћења фонда и израде завичајних библиографија.

За израду Упутства коришћена је домаћа и страна стручна литература и искуства малог броја библиотека које су имале одговарајуће резултате на овом задатку.

Прихваћено на Саветовању Заједнице матичних библиотека Србије у Нишу 1982. године и потврђено од Библиотечког савета СР Србије, Упутство је постало обавезујуће само у смислу примене прихваћених међународних стандарда за обраду и одговарајућих планова и програма развоја јединственог библиотечко-информационог система, који је у то време био усвојен у библиотекарству Србије, док рокови и помоћ у решавању пробле-

ма за формирање завичајних фондова (одређивање територије, локални обавезни примерак, смештај) и за друга неопходна истраживања, нису били утврђени.

Ипак, и поред договора, неколико регионалних саветовања и повремене размене мишљења са библиотекарима, носиоцима овог задатка, процес формирања завичајних фондова текао је веома споро. Сви потоњи извештаји, спроведена анкета и увид у стање указивали су на стагнирање, као и на бројне проблеме – финансијске, стручне, кадровске, смештајне.¹ Уз то, није било ни законске подршке и обавезности – ни Закон о библиотечној делатности (1994) ни Закон о културним добрима нису ниједним чланом посебно нагласили завичајне фондове као незаменљиве изворе културне баштине у локалним или регионалним оквирима. Опште осиромашење, нестручан и недовољан кадар, помањкање финансијских средстава и смештајног простора, неразумевање локалних органа власти и неадекватно ангажовање Народне библиотеке Србије допринели су да се овом значајном задатку скоро две деценије није поклањала пажња.

Међународни пројекти, UNESCO-в манифест о јавним библиотекама (1992), запажени радови британских, америчких и немачких теоретичара о неопходности очувања и неговања завичајних (локалних, историјских) фондова у јавним библиотекама (1989-1997) и Копенхагенска декларација (1998), утицали су, унеколико, да се и код нас оживи рад и разговор на ову тему, да се означе проблеми настали у пракси на формирању и вођењу завичајних фондова.

На иницијативу Народне библиотеке Србије и Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис“ из Чачка и уз сарадњу са Друштвом библиотекара Србије, децембра 2000. године у Чачку је одржано Саветовање библиотекара Србије на тему „Стање и перспективе развоја завичајних фондова“². И уводно излагање и 29 саопштења, од којих је већина обрађивала неки од бројних проблема уочених у пракси, и учесници у дискусији потврдили су оправданост одржаног Саветовања и спремност да се формирању и попуњавању завичајних фондова приђе одговорно, организовано и стручно. Између других закључака и предлога, учесници Саветовања су сматрали да треба поново публиковати „Методско упутство за формирање и вођење завичајних фондова у општинских народним библиотекама“.

¹ Обим и структура библиотечке делатности у СР Србији ван САП у 1982. и Смернице за план развоја библиотечно-информационе делатности на територији СР Србије ван САП за период 1986-1990. године. – Заједница библиотека, XIII, 1985, бр. 1-4, стр. 7-159.

² Стање и перспективе развоја завичајних фондова. У: Зборник радова са Саветовања Друштва библиотекара Србије одржаног 14. и 15. децембра 2000. године у Чачку. – Чачак, 2004, стр. 229.

Пошто је од првог до поновљеног објављивања овог Упутства протекло више од двадесет година, период у коме су се, осим примене стандарда и увођења нових технологија у библиотечкој делатности, одиграле и велике промене у држави, у друштвено-политичком и економском систему, било је неопходно да се изврше одговарајуће термилошке измене у самом тексту. Наведени су и нови закони и стандарди који се односе на ову материју, извршене су извесне допуне и објашњења код оних питања која су у пракси била најчешће помињана као проблем, дате су сугестије за њихово разрешење.

Како се не може говорити о неким битним променама у теорији и приступу завичајним фондovima, осим потврђене њихове улоге и значаја за свеобухватно изучавање завичаја и очувања културне баштине, основни текст Упутства остао је исти.

ЗАВИЧАЈНИ ФОНД У ОПШТИНСКОЈ НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ. ЗАДАЦИ И ФУНКЦИЈА

Завичајни фонд

Завичајни фонд (local collection; local history collection; Heimatbestände; Teritorialbestände; kraevedčeskij fond; collection locale, collection regionale) као саставни, организациони део општинске народне библиотеке, формира се с циљем да прикупи и сачува штампану библиотечку грађу одређеног завичаја, одређене локалне заједнице, да омогући истраживање историје краја, живота људи и њиховог стваралаштва, рад институција просвете и културе, развоја места и околине, од најстаријих њихових помена, без обзира на време настанка грађе – прошло или садашње.

По свом настанку, завичајни фонд спада међу прве, најстарије фондове у историји библиотека, пошто је, с обзиром на почетке штампарства и вредност књиге, био присутан у многим библиотекама од њиховог оснивања и почетака њиховог рада. Налазећи се у саставу различитих типова библиотека, од владарских и кнежевских, у библиотекама колегијумима, манастира и школа, завичајни фонд тек крајем XIX и почетком XX века добија свој пуни и прави значај у оквиру јавних библиотека, у остваривању једне од њених важних функција.³

³ У новије време, у свету су се завичајни фондови формирали углавном уз народне библиотеке, па ипак, било је примера да су музеји, завичајна удружења или историјска друштва преузимали ту улогу. Најранија искуства потичу из Енглеске, где

Завичајни фонд чини систематски прикупљена, сређена и обрађена библиотечка грађа која се својим *садржајем* односи на завичај, на одређену географску, историјску, политичку, културну и економску средину, која је *створена* или *ишамљана* на територији завичаја и чији су *аутори рођењем* или *стваралашћом* и *живошом* везани за завичај.

Како је садржај овог фонда условљен историјском прошлошћу завичаја, пореклом или животом и стваралашћом аутора, штампарском продукцијом или издавањем публикација о завичају, то је садржај сваког завичајног фонда јединствен, по обиму мањи или већи, са властитом физиономијом и различит; заједнички су им само задаци и значај.

С обзиром да се за завичајни фонд прикупља аутентична грађа са одређеног подручја, да већи део представља локални обавезни примерак, то се овај фонд сматра делом националног фонда. На тај начин завичајни фондови свих народних библиотека постају истинска и једина природна заштита националног фонда једне земље, евентуална резерва за његову реконструкцију и потпуност. Због такве улоге завичајних фондова општинских народних библиотека, њихово формирање и стално ретроспективно и континуирано текуће попуњавање јесте један од примарних задатака, исто толико значајан као попуњавање и коришћење основних, општинских библиотечких фондова у општинској народној библиотеци.

Задачи и функција

Прикупљање, обрада, чување и популарисање штампане библиотечке грађе и других носилаца информација са територије завичаја јесте *основни* и *трајни задатак* општинске народне библиотеке.

је од почетка остварена сарадња између библиотека, архива, музеја и историјских друштава. После првог формираног завичајног фонда у народној библиотеци у Њу-кастлу 1884. године, већ до 1897. године свака боље организована и значајнија библиотека у Енглеској следила је овај пример. Каснији развој завичајних фондова и прописи који су регулисали ову материју обезбедили су стални раст фондова, потврдили њихов значај за очување завичајне штампарске продукције, за прикупљање грађе и изучавање завичаја. Организоване су регионалне групе за заједничку израду завичајних библиографија, а при Библиотекарском удружењу Велике Британије од 1997. године ради група за завичајне фондове (Local Studies Group).

Друге земље са врло развијеним библиотекарством као САД (почев од 1920), СССР (од 1926) и један број европских земаља донеле су прописе којима се одређују обавезе народних библиотека у погледу одржавања и развијања завичајних фондова. Према тим прописима, ниједан други тип библиотеке не обавезује се за прикупљање завичајне грађе, иако се другим библиотекама или институцијама то изричито не забрањује, изузев, нпр. у Данској, где су прецизно означене обавезе завичајних архива, музеја и библиотека.

Завичајни фонд, као део националног фонда за одређену средину, мора бити комплетан и мора да сачува штампани библиотечки материјал и друге носиоце информација у првобитном облику, да би се обезбедили извори за многострука изучавања материјалне и духовне културе завичаја.

Формиран, сређен и обрађен завичајни фонд у општинској народној библиотеци представља основу за развој информационе делатности општине.

У сарадњи са завичајним музејом и архивом или са одговарајућим месним институцијама, завичајни фонд и каталози библиотеке врше функцију информационог центра и омогућавају истраживачки рад и комплексно изучавање свих видова живота, развоја и стваралашта одређене средине. Са аутентичним материјалом у својим збиркама, завичајни фонд је саставни део општинског система информисања и незаменљив извор информација свим политичким, друштвеним, образовним, културно-просветним органима и институцијама за следећа истраживања и активности:

- упознавање прошлости;
- праћење савремених остварења;
- дугорочно планирање и прогнозирање развоја завичаја у свим областима привредног и друштвеног развоја;
- демографска истраживања;
- промене природних и климатских услова;
- истраживање живота и обичаја у локалној заједници;
- организовање изложби, јубилеја и других пригодних манифестација;
- сарадњу са школама и културно-просветним организацијама и друштвима;
- израду монографских и других публикација о завичају;
- израду завичајне библиографије;
- развијање родољубља, чување и заштиту завичајне средине и популарисање завичаја.

Поред постојећих фондова народне библиотеке, завичајни фонд, који је по садржају свеобухватан и комплексан, без тематских и хронолошких ограничења, кога подједнако интересују и прошлост и садашњост и будућност и који обухвата све гране знања, сва подручја науке и све области друштвених збивања – представља својеврсну библиотеку у библиотеци.

ФОРМИРАЊЕ ЗАВИЧАЈНОГ ФОНДА

Почетак рада на формирању завичајног фонда намеће решавање неких основних питања, која, и поред законских одредби, нису у компетенцији само општинске народне библиотеке.

Одређивање подручја – територије са које се грађа прикупља, договор са суседним општинским библиотекама, архивом и музејом, одлука о оба-

везном локалном примерку, односно договор са издавачима и штампаријама, као и обезбеђење средстава за истраживање и ретроспективну набавку грађе, локацију (смештај) завичајног фонда, изискује ангажовање друштвене заједнице. Пуна сарадња одговорних и заинтересованих друштвено-политичких тела локалне заједнице, привредних и друштвених институција и организација, допринеће да концепција завичајног фонда буде друштвено верификована и створени услови за његово формирање.

Териџорија (џогручје) завичаја

За израду концепције завичајног фонда најважније питање је одређивање граница, односно територије завичаја са које се сакупља грађа. То је сложен задатак, с обзиром да су се током историје мењале административне границе општина, срезова, округа – региона, па је нужно уважавати све територијалне промене, будући да су оне утицале на политички, друштвено-економски и културни живот једне територије. Стога границе завичаја треба одређивати географски, историјско-географски и етничко-географски.

– Географску територију завичаја чине геофизичке, политичке и административне целине у садашњем времену.

– Историјски завичај чини она територија која је у прошлости била везана за завичај, а која се током историје мењала.

– Етнички завичај чини ону територију која је везана за један део народа и народности, удаљен од територије где живи народ или народност, који се не поклапа са географском и историјско-географском територијом.

За одређивање територије завичајна библиотека остварује договор са истраживачима завичаја и завичајним архивом и музејом, а препоручује се и учешће или оснивање завичајног историјског друштва које би помогло у решавању овог проблема.

Завичајна грађа која се чува у архивима, библиотекама и музејима настаје истовремено као резултат јединственог друштвеног развоја једне територије. Чврста граница између фондова које формирају ове три институције не постоји, али је пракса наметнула принцип да изворни материјал припада архивима, штампани библиотекама, а ликовни музејима. У прошлости, а и данас, због недовољне разграничености и непознавања међусобне организације рада, има доста преплитања, али би договор и сарадња дорпинели превазилажењу проблема.

Закон о заштити културних добара⁴ регулише рад архива, библиотека и музеја у погледу врсте културних добара које сакупљају, чувају и штите.

⁴ Службени гласник Републике Србије, 1994, бр. 71, стр. 116-119 (II глава, чл. 19-22; 23-27).

У том смислу доста прецизно су одређене области делатности и грађа, односно предмети, који се прикупљају у овим институцијама (чл. 23-26).

Иако одређивање територије (подручја) завичаја представља дуг, озбиљан и скуп истраживачки посао, који изискује сарадњу библиотека са другим компетентним институцијама и појединцима, не треба га одлагати, јер тек сагледавањем свих административних промена његових граница, може се створити права слика раста и развоја завичаја и трагати за штампаном и писаном грађом.

У познатој, до сада објављеној стручној библиотечној литератури не помињу се строга и прецизна правила и закони о формирању, територијалном и садржајном опсегу завичајних фондова. Има упутстава и правила, предложених и усвојених критеријума, који су, изузев обраде, ствар договора који се поштују и примењују.

Сви изузеци и проблеми се заједнички разматрају и решавају или између библиотека, или са другим институцијама, или кроз неко стално саветодавно тело у оквиру библиотеке или националног удружења библиотекара.

Архив и библиотека треба у оквиру законских одредби да остваре договор за прикупљање оних врста грађе која није јасно дефинисана, да избегну нерационално дуплирање, али да обезбеде сигурну сарадњу и проток информација.

Уколико општинска народна библиотека није кадровски оспособљена или нема одговарајуће услове за формирање, смештај и чување завичајног фонда, према Нацрту Стандарда за народне библиотеке може склопити споразум са већом, развијенијом народном библиотеком која у том случају истражује, обрађује и чува и ту завичајну грађу. На основу споразума, библиотека која преузима обавезу за обе општине, доставља општинској народној библиотеци информације о завичајној грађи за коју је заинтересована, као и копије потребних докумената.

У местима где нису формиран завичајни музеј и архив, општинска народна библиотека је дужна да прикупља сав писани и штампани материјал, настао на одређеној територији, по могућству и предмете из домена музејских збирки.

Врсте библиотечке грађе у завичајном фонду

Завичајни фонд обухвата сав штампани и на други начин умножен библиотечки материјал, ситан библиотечки материјал, некњижни материјал и рукописну грађу која се односи на завичај:

– монографске публикације (стара и ретка књига, књиге, сепарати, уџбеници, албуми, каталози изложби, туристички водичи и др.) штампане или умножене другом техником;

- серијске публикације (новине, часописи, годишњаци, научни зборници, алманаси, календари и др.) штампане или умножене другом техником;
- картографске публикације (географски атласи и карте, планови градова и сл.);
- музикалије;
- графичке мапе и гравире;
- некњижни материјал (грамофонске плоче, касете, филмови, дијафилмови, слајдови, видеокасете, фотографије, разгледнице);
- ситан библиотечки материјал (плакати, леци, програми манифестација, позивнице, проспекти, пропагандни материјал за индустријске производе и сл.);
- рукописна грађа (дневници, мемоари, преписка, белешке, рукописи писани руком или машином – заоставштина или донације познатих научних, културних и јавних радника);
- електронски извори (грађа која је рачунарски управљана, укључујући грађу која захтева коришћење периферних уређаја – CD-ROM читача);
- службени, документационо-информациони материјал општинских органа и установа, друштвено-политичких организација, школа, културних и спортских удружења и друштава са трајном вредношћу (умножени шапирографом, ксероксом или другом копирном техником).

Садржај и селекција библиотечке грађе за завичајни фонд

Садржај завичајног фонда не може се унапред потпуно одредити. Условљен специфичностима територије са које прикупља грађу, завичајни фонд, и поред јединствених општих упутстава, има своје особености.

За завичајни фонд се, без временског ограничења, прикупљају три основне групе библиотечке грађе;

- завичајна грађа која је по садржају завичајног карактера (примарна грађа);
- дела аутора рођених у завичају (секундарна грађа);
- месна (локална) продукција или грађа која је по месту издавања, штампања или израде везана за завичај (секундарна грађа).

Све три групе су значајне за проучавање завичајне проблематике, међутим, с обзиром на разлике у садржају, критеријуми за селекцију су нешто строжи код друге и треће групе.

Иако ова подела није задовољавајућа, нити је прецизна, она, ипак, према мишљењу неких аутора, дозвољава да се приликом израде концепције и почетка рада на формирању завичајног фонда, одреде извесни приоритети, сагледају могућности, поставе услови за прикупљање оне грађе која ће у потпуности и непосредно обрађивати прошлост и садашњост завича-

ја, историјска збивања, људе и догађаје, раст и развој у свим областима друштвеног и привредног живота. С обзиром да је садржај грађе у целини посвећен завичају, одређеној локалној заједници, грађа се назива примарном. По свом облику, по врстама грађе, то више нису само штампане публикације, већ се, почев од осамдесетих година двадесетог века, прикупљају сви носиоци информација, објављени и необјављени, сви електронски извори, све оно што доприноси очувању сазнања о завичају и информација о њему.

У свету се све више, следећи искуства америчких библиотекара, поклања пажња интервјуима старијих грађана, истакнутих личности и познавалаца људи и завичаја. Сачувани на некој од електронских публикација, трајно су, макар и субјективно, сведочанство једног времена и краја.

Друге две групе библиотечке грађе које улазе у завичајни фонд (секундарна грађа) подлежу одговарајућим строжијим критеријумима.

Селекција библиотечке грађе за завичајни фонд врши се на основу следећих критеријума, који се у пракси најчешће примењују, иако редослед може бити и другачији.

Код **монографских публикација** у завичајни фонд уврћене су:

- а) књиге које обрађују проблематику одређене територије или личности везане за њу;
- б) књиге чији су аутори рођени на одређеној територији;
- в) књиге чији аутори живе или су живели и стварали или стварају на одређеној територији;
- г) књиге које су издате на одређеној територији.

Књиге које задовољавају критеријуме под а) су завичајна грађа по садржају и улазе у фонд без обзира на језик, писмо, издавача, место и време штампања.

То су углавном публикације или други носиоци информација, научног или стручног карактера из оних дисциплина које се изучавају или негују у завичају или се односе на територију завичаја, градове и насеља, догађаје и људе. Могу бити студије, монографије, споменице, годишњаци, јубиларна издања посвећена догађајима из историјске прошлости или савремених збивања у завичају.

У завичајни фонд не улазе књиге у којима се територија завичаја помиње узгред, или се помиње град, неко од села и слично. Међутим, ако је завичају посвећено једно поглавље са корисним подацима или је обрађен неки од проблема везаних за завичај, публикацију треба сврстати у фонд.

Књиге чији су аутори рођени на територији завичаја или аутори који су стварали и живели – живе и стварају у завичају (критеријуми под б) и в)) улазе у завичајни фонд, иако се садржај њихових дела не односи на завичај. Код ове групе треба бити посебно опрезан, како не би дошло до дуплирања у прикупљању грађе са неком другом општинском библиотеком.

У пракси се често поставља питање о оправданости критеријума по коме место рођења аутора или неког значајног ствараоца одређује да се његова дела уврсте у завичајни фонд, без обзира што својим животом и стваралаштвом није био везан за одређену локалну, завичајну средину. Али, то је некад једина чињеница која спречава дуплирање фондова – или у најгорем случају не дозвољава да неки истакнути стваралац буде изостављен из завичајног фонда због одлуке о селекционираном приступу прикупљања завичајне грађе. Трећа библиотека ће можда сматрати значајним што је одређена личност рођењем везана за њен град; за другу ће то бити његов живот и стваралаштво; нека ће га уврстити у свој фонд због чињенице да је сахрањен у њеном месту; има случајева када је библиотека, ван свих критеријума, уврстила у фонд личност која јој је, из неких разлога, завештала свој легат или део значајне библиотеке или колекције уметничких слика, иако нема никакве везе са завичајем нити одговара ниједном од наведених критеријума. Ако се овако посматрају ствари, а у пракси има оваквих случајева, онда је неминован *договор и разграничење* између заинтересованих библиотека, одређивање једне од њих да буде носилац или успостављање сталне сарадње. Сарадњом се могу избећи нерационално трошење времена, средстава и простора, али се ипак дешава да дође до преклапања интереса ван библиотеке, о чему најчешће не одлучују сами библиотекари.

Питање критеријума по коме се у завичајни фонд уносе аутори рођени на једној територији, односно прикупља грађа о њима и њиховом стваралаштву, није разрешено ни у Закону о културним добрима (чл. 27. стр. 118), где нпр. претходну заштиту културног добра уживају „... куће у којима су *рођене* или су у њима радиле заслужне и истакнуте личности, заједно са стварима које су им припадале...“

Књиге које одговарају критеријуму под г) улазе у фонд само ако су издавачи и штампар, или је штампарија истовремено и издавач са одређеног подручја (што је у ранијем периоду био чест случај). Мада по садржају не морају имати завичајни карактер, оне се као месни, локални обавезни примерак одређене територије сврставају у завичајни фонд и могу, у одређеном тренутку, да послуже за изучавање и валоризацију о количини произведених публикација, односно о издавачкој или штампарској делатности једне локалне заједнице или као резерва за национални фонд.

У завичајни фонд не улазе књиге које штампарија штампа као услугу делатност. Изузетак чини целокупна штампарска продукција локалних штампарија закључно са 1945. годином, с обзиром да се она у целини сматра завичајном историјском грађом.

Серијске публикације

а) часописи, новине, годишњаци, зборници и др. ако излазе или су излазили на територији завичаја;

б) публикације које излазе на територији завичаја, али су умножене шапирографом и другом копирном техником.

У завичајни фонд не улазе часописи и новине и друге публикације ако говоре о завичају, а издају се и штампају ван одређене територије (изузетак чине посебни, јубиларни и тематски бројеви посвећени завичају).

За овај материјал се формира збирка исечака или копија за завичајни фонд, односно, картотека чланака из часописа.

Картографске публикације, музикалије, графике, мапе и гравире, ситан библиотечки материјал и некњижни библиотечки материјал

а) све врсте наведне библиотечке грађе улазе само ако се односе на територију завичаја.

Изузетак чине музикалије, плоче и касете код којих је довољан један од елемената: аутор музике, извођач или издавач.

Рукописна грађа

а) стара рукописна књига;

б) рукописи (писани руком или машином) познатих књижевника, културних и јавних радника и знаменитих људи завичаја;

в) преписка;

г) дневници, мемоари, белешке.

Код старе рукописне књиге може се поставити као гранична 1867. година, али та одлука остаје у домену општинске народне библиотеке.

Издања општинских органа и установа, службени документационо-информациони материјал (умножен копирном техником)

а) документи трајне вредности настали у раду одређених органа и институција које се не налазе у књижарској мрежи (не подлежу обавезном достављању националној библиотеци, а по садржају не припадају архиву), као што су: дугорочни програми развоја, јубиларни говори, анализе, школски листови и др.;

б) документи органа и институција са подацима и показатељима неопходним за изучавање одређеног периода (са ограниченом временском вредношћу), као што су: извештаји о раду, планови активности, записници са значајних седница, програми и др. важне одлуке.

Прикупљање и набавка библиотечке грађе

Концепција формирања завичајног фонда поред утврђивања територије завичаја, одлуке за локални обавезни примерак, смештај и обезбеђење финансијских средстава, треба да дефинише обим и начине прикупљања завичајне грађе. Познато је из литературе, има и примера у пракси, да локална заједница у сарадњи са библиотеком и другим завичајним институцијама може ограничити територију и временски период, обим и личности за које ће се вршити истраживање и формирати фонд. За такву одлуку морају се дати озбиљна стручна објашњења, а предлоге обично доноси нека врста саветодавног тела или локалног историјског друштва, који су засновани на темељним проценама.

Пре почетка прикупљања завичајне грађе треба израдити помоћне документе који ће олакшати истраживања: попис значајних датума из историје места у завичају, периодизацију промене територије, попис штампарија и издавача, адресар институција, попис значајних приватних библиотека, попис наслова новина и часописа који су некада излазили или излазе на територији завичаја, попис грађана који се баве хроником или историјом места.

Набавка библиотечке грађе за завичајни фонд има два тока: текући и ретроспективни.

Библиотеке које приступају формирању завичајног фонда, треба одмах да почну са набавком текуће продукције, пошто од почетка формирања фонда сносе одговорност за континуитет и његову комплетност.

Набавка текуће библиотечке грађе остварује се путем обавезног (локалног) примерка, куповином, поклоном и разменом.

Обавезни (локални) примерак обезбеђује се на основу одлуке Скупштине одређене општине о достављању обавезног примерка или споразумом између општинске народне библиотеке и свих издавача и штампарија на територији завичаја, и појединачних издавача, уколико је публикација штампана ван територије завичаја.

Обавезни примерак обезбеђује редовни прилив и систематско попуњавање свих збирки завичајног фонда и испуњава обавезе националне библиографске контроле (УБС), односно заштите националног фонда.

За праћење обавезног примерка библиотека израђује и користи следеће приручне инструменте:

- списак штампарија и издавачких кућа са територије завичаја,
- списак институција, друштава, удружења и приватних лица која повремено издају или умножавају своје публикације и прилоге,
- каталог и годишње планове издавачких кућа ван завичаја, библиографију Југославије,

– билтене принова националне и других великих библиотека, односно њихове електронске каталоге.

Осим законске одредбе о достављању обавезног примерка националним библиотекама, ни страни ни наши закони којима се регулише библиотечка делатност нису одређивали обавезни примерак за народне библиотеке на територијама општина. Тај проблем, који се доста касно појавио у библиотечкој пракси, решава се уредбом локалне власти или договором са штампарима и издавачима. У пракси је, међутим, мало примера редовног достављања локалног обавезног примерка, што библиотекарима представља додатни напор у сталном трагању за текућом завичајном грађом, посебно у условима великог броја самосталних, приватних издавача који своје публикације не снабдевају понекад ни CIP записом нити ISBN-ом или ISSN-ом. Решење би требало тражити у Закону о библиотечкој делатности, односно у подзаконском акту, који би обавезао издаваче или штампаре и обезбедио континуитет у прикупљању локалног обавезног примерка.

Размена је други важан облик набавке и попуњавања завичајног фонда.

Размена се може обављати са библиотекама и другим установама и институцијама које имају издавачку делатност (универзитети, школе, друштвене организације, радне организације).

Размена се врши уз помоћ истих приручних инструмената који се користе за обавезни примерак.

Размена као вид набавке изискује вођење картотека библиотечке грађе који се тражи и прима за завичајни фонд, односно који се нуди и шаље у размену.

Поклон је веома значајан вид текуће набавке библиотечке грађе за формирање завичајног фонда. Обезбеђивање примерка публикације или сепарата са поветом аутора претпоставља развијену сарадњу са писцима, научницима, установама и организацијама на територији завичаја и шире.

Уколико ова сарадња није успостављена, општинска народна библиотека може да упути позив ствараоцима са територије завичаја да учествују на формирању завичајног фонда. У пракси се показало да је овај вид сарадње врло користан како за текуће, тако и за ретроспективно попуњавање завичајног фонда.

И у нашим и у страним завичајним фондovima, већи део публикација и друге завичајне грађе добијени су поклоном. Дobar и пријатељски контакт са ствараоцима из завичаја обезбеђује сигурну и редовну набавку нове завичајне литературе.

Посебно питање код набавке, односно попуњавања фонда поклоном, представљају легати истакнутих личности из завичаја или библиотеке – целине које грађани завештавају народним библиотекама. Ови се поклони најчешће или претежно чувају у оквиру завичајног одељења или припада-

ју завичајном фонду, иако, понекад, њихов садржај нема завичајни карактер. Поред племените намере и широкогрудог геста, ови поклони у већини случајева оптерећују народне библиотеке које по правилу немају довољно простора за смештај завичајног и основног библиотечног фонда. Треба настојати да се питање легата и спомен-библиотека адекватно реши, узимајући у обзир и могућности општинских народних библиотека, стручни приступ и моралну обавезу према дародавцу.

Куповина је (у недостатку обавезног примерка) најсигурнији и најефикаснији начин набавке библиотечке грађе за завичајни фонд. То изискује одређена финансијска средства и систематско праћење приручних инструмената.

Формирањем завичајног фонда општинска народна библиотека преузима обавезу да текућа завичајна грађа буде комплетно заступљена. Ова обавеза значајна је не само за заштиту завичајног, односно дела националног фонда, већ и за функционисање библиотечно-информационог система у општини.

Ретроспективна набавка библиотечке грађе за завичајни фонд је дугорочан, трајан истраживачки задатак. Његово остваривање условљено је планским и систематским припремама и проучавањем прошлости завичаја, коришћењем приручника, библиографија, књижарских каталога, каталога националне и других библиотека, енциклопедија, као и договорима са архивом, музејом, историчарима завичаја и историчарима уопште, увидом у приватне библиотеке, библиотеке цркава и манастира и прегледом споменица школа и друштава у завичају. Последњих година врло важан инструмент за откривање завичајне грађе јесте електронски каталог, пре свега Библиотеке Матице српске, као и Народне библиотеке Србије.

Остваривање задатака ретроспективне набавке завичајне грађе има две фазе:

- у првој фази врши се набавка из НОБ до 1945. године,
- у другој фази врши се набавка све друге грађе, при чему су (у пракси многих библиотека) изучавања усмерена хронолошки у дубину.

Ретроспективна библиотечка грађа за завичајни фонд набавља се куповином (откупом), разменом и поклоном.

Извори за набавку ретроспективне грађе, поред поменутих приручника, су следећи:

- издавање публикација из сопственог фонда, ако одговарају утврђеним критеријумима;
- антикварнице;
- приватне збирке појединаца;
- библиотеке или друге институције које поседују одређене публикације у већем броју примерака.

Ако за одређену територију није урађена завичајна библиографија (не служи као извор за формирање ретроспективног завичајног фонда) у току издавања из наведених приручника и извора, уз спискове за набавку грађе, или каталог дезидерата, истовремено се израђују листићи за завичајну библиографију.

ОБРАДА ЗАВИЧАЈНОГ ФОНДА

Завичајни фонд општинске народне библиотеке се посебно обрађује. Као део општег националног фонда, завичајни фонд подлеже свим правилима за обраду која се примењују у Народној библиотеци Србије, односно утврђеним стандардима и прописима за инвентарисање.

Инвентарисање

Инвентарисање библиотечног материјала за завичајни фонд врши се засебно од општег фонда општинске народне библиотеке.

За сваку врсту библиотечног материјала води се посебна књига инвентара.⁵ Књига инвентара води се на одговарајућим обрасцима према Правилнику о евиденцији библиотечног материјала.

Библиотечки материјал који се приликом формирања завичајног фонда издваја из општег фонда библиотеке, треба преинвентарисати.

Сићнирање. Орђанисовање завичајног фонда

Публикације завичајног фонда сигнирају се по *numerus currensu* у оквиру формата.

Сигнатура *numerus currensa* остварује се путем сигнатурног инвентара или преко топографског каталога који може преузети функцију инвентара.

Сабрана и изабрана дела, едиције и вишетома дела имају заједничку сигнатуру, али се сваки примерак обележава и арапским бројем.

---

⁵ За збирке које су мале по обиму, и где није вероватно да ће се брзо и значајније проширити, могу се користити по неколико листова инвентара или једна заједничка инвентарска књига. На почетку инвентара се назначи које се збирке инвентаришу и уносе се почетне и завршне странице које су одређене за поједине збирке. Нпр.: Збирка микрофилмова од 1-30 странице; Збирка дијапозитива од 31-70 странице; итд., мада и овај предлог подлеже проценама сваке општинске народне библиотеке, односно приливу одговарајуће продукције на њеној територији.

Почетак формирања завичајног фонда, рад на обради, односно приступање инвентарисању и сигнирању претпоставља организовање фонда у оквиру одређеног броја збирки. Пракса је различита, али се сматра сврсисходним да се фонд усмери у следећих пет збирки:

– *збирка монографских публикација чији су аутори на било који начин везани за територију завичаја и публикације које на било који начин говоре о завичају.*

Све ове публикације имају заједничку словну ознаку (карактеристичну за одређену територију) и сређене су по *numerus currensu* у оквиру формата.

– *збирка монографских публикација издатих на територији завичаја.*

Сигнатура ових публикација одређује се у оквиру формата и *numerus currensa* са словном ознаком места издања.

– *збирка серијских публикација које по једном од критеријума улазе у завичајни фонд и умножене су ма којом техником.*

Збирка исечака формира се само из листова које излазе ван завичаја. За чланке из часописа није потребно посебно издвајање, већ се информација о њима решава путем каталога.

Словна ознака за целу збирку може бити иста, а инвентарни број има функцију сигнатуре у оквиру посебних врста серијских публикација.

– *јомоћна збирка обухвата све остале носиоце информација.*

Основна словна ознака за целу збирку је јединствена, а за сваку врсту библиотечке грађе формира се посебан регистар и даје утврђена сигнатура.

– *збирка старе и рејске књиже* (иако најчешће по садржају не одговара критеријума завичајног фонда), као материјал који има својство споменика културе, може бити од значаја за изучавање историје завичаја.

Збирка има посебну сигнатуру и словну ознаку која означава публикацију са својством споменика културе.

Библиографска обрада и класификација библиотечке грађе за завичајни фонд

Обрада и предметна и стручна класификација библиотечке грађе за завичајни фонд општинске народне библиотеке обавља се *de visu*, на основу усвојених међународних стандарда и уз примену постојећих таблица, упутстава и приручника за УДК и предметну обраду.⁶

⁶ Емил Поповић: Стручни каталог, Београд, Народна библиотека Србије, 1982 (Упутства за организацију, рад и примену).

Дивна Глумац: Предметни каталог у библиотеци општег типа, Београд, Народна библиотека Србије, 1980.

За библиографску обраду се користе следећи стандарди које иначе, за сваку врсту грађе, примењује Народна библиотека Србије:

- монографске публикације – ISBD(M)
- стара и ретка књига – ISBD(A)
- серијске публикације – ISBD(S)
- картографске публикације – ISBD(CM)
- музикалије – ISBD(PM)
- некњижна грађа ISBD(NBN)
- електронски извори – ISBD(ER)
- континуирани извори – ISBD(CR)
- рукописна грађа
- службени, документационо-информациони материјал (умножен копирном техником), према стандардима или правилима за обрађену врсту материјала.

Стручна и предметна обрада публикација и некњижне грађе за завичајне фондове врши се на основу упутстава, таблица и правила које се користе у Народној библиотеци Србије, односно за обраду општег фонда општинске народне библиотеке. Разлика је у томе што се приликом обраде за завичајни фонд израђује већи број листића и упутних листића.

Код обраде серијских публикација, посебно код часописа, не треба изоставити напомене које омогућавају праћење историјског развоја публикације (промене наслова, уредника, начин излажења, место и сл.). Код јубиларних бројева или специјалних бројева уз обраду се даје и кратка анотација.

Правилник о евиденцији библиотечке грађе прописује обрасце према којима се воде алфабетски (ауторски, именски) и стручни каталози за монографске и серијске публикације и некњижну грађу.

Одредница алфабетског каталога је ћирилична за све публикације са територије Србије и Црне Горе и за страну књигу штампану ћириличким писмом (руски, бугарски, русински...). Књиге на страним језицима народности (румунски, мађарски, немачки, албански и др...) имају латиничну одредницу и посебне каталоге за сваки језик.

За општинске народне библиотеке које имају формиран завичајни фонд и каталоге обрађене према раније важећим правилима за каталогизацију, предвидети време и рокове за прелазак на примену стандардног библиографског описа публикација.

ИНФОРМАЦИОНИ ИНСТРУМЕНТИ ЗАВИЧАЈНОГ ФОНДА

Функција информационог и рефералног центра општинске народне библиотеке у великој мери зависи од комплетности завичајног фонда, односно од количине информација које се могу дати на бази информационих инструмената општинске народне библиотеке.

Информациони инструменти завичајног фонда у општинској народној библиотеци јесу: каталози, картотеке и регистри и референсна збирка (збирка приручника, библиографија, секундарних публикација).

Каталози

Алфабетски (ауторско – именски) каталог је основни каталог завичајног фонда. У њему су заступљене све врсте публикација, изузев ситне штампе и сликовног материјала.

Алфабетски (ауторско-именски) каталог обухвата податке о завичајном фонду не само своје библиотеке, већ укључује и податке о завичајним публикацијама из фондова других библиотека, завичајног архива, приватних библиотека и разних институција са територије завичаја и ван њега, у циљу обједињења свих релевантних информација о постојећој завичајној грађи.

Каталожки листићи сопственог завичајног фонда имају, поред других података, своју сигнатуру, а листићи из других фондова носе ознаку (или белешку) локације и израђени су у другој боји.

Каталожки листићи завичајног фонда улажу се у све каталоге општег фонда општинске народне библиотеке.

Иако су *електронски каталози* све присутнији у библиотекама и несумњиво су значајан интегративни фактор на путу ка остварењу јединственог библиотечко-информационог система, не може се још увек говорити о резултатима њиховог коришћења у раду завичајних фондова. Како се процеси модернизације и примене рачунарске технологије убрзавају, треба очекивати да и завичајни фондови / одељења почну, поред лисних каталога, са припремама за формирање електронског каталога који би вишеструко допринео целокупном радном процесу и информисању корисника о постојећој завичајној грађи.

Поступак формирања електронског каталога општинске народне библиотеке (или регионалне), креирање записа и пратећих података поштоваће, као и у другим процесима обраде и постављања каталога, праксу и методологију Народне библиотеке Србије.

Предметни каталог открива садржај публикација и групише их према предмету, што значајно олакшава процес истраживања и коришћења фонда.

Предметни каталог се не израђује за све врсте библиотечке грађе, већ првенствено за оне које су приоритетне за изучавање завичаја. Поред монографских публикација о завичају (за које је пожељно да се предметно обраде), предметни каталог треба радити за необјављену рукописну грађу, сликовни фонд (географске карте и планови, гравире, разгледнице, фотографије), некњижну библиотечку грађу и исечке из новина.

Хронолошки каталог (у коме су листићи унутар године сложени по језицима – алфabetски) представља незаменљиво средство за завичајну библиографију и изучавање културне историје завичаја.

Хронолошки каталог треба водити за сваку врсту библиотечке грађе посебно.

Топографски каталог води се за сваку збирку завичајног фонда посебно.

Стиручни каталог је значајан инструмент информација, али није неопходан за ову врсту библиотечке грађе.

Каталог серијских публикација (по видовима издања: локална штампа, службене публикације, школски листови, листови разних организација, службене публикације и др.).

Каталог обухвата и напомене о забрањеним или специјалним бројевима.

Може се формирати и *централни (регионални) каталог* завичајног фонда. У каталог улазе комплетни завичајни фондови свих општинских народних библиотека са територије региона, без икаквог временског ограничења.⁷ Сматра се, међутим, да није економична израда централног (регионалног) каталога.

Картошке и регистри

Рефералну делатност општинска народна библиотека остварује преко база података, картотека и регистара.

Картошка књижевних стваралаца из завичаја.

Картошка истакнутих појединаца из завичаја са библиографским подацима (академици, научни и културни радници, ликовни уметници, композитори и др.).

Регистар уредника локалних листова.

Регистар локалних штампарија.

⁷ Бранислава Поповић: Концепција и упутство за формирање и израду регионалних централних каталога, Заједница библиотека, VI, 1975, 1-2, стр. 59-64.

Картошка књига локалних шtamпарија до 1945. (извор за изучавање историје штампарства у завичају и грађа за завичајну библиографију).

Картошка чланака о завичају.

Картошка њсеудонима.

Картошка за некњижну грађу..

Картошка материјала умноженог коирном шехником (са ограниченом временском вредношћу).

Картошка електронских извора.

Референсна збирка (збирка њриручника)

Референсна збирка, широк избор секундарних публикација је предуслов за свеобухватно изучавање завичаја. Обухвата разне приручнике везане за завичај, укључујући и библиографије, као и примарне и секундарне изворе од капиталног значаја.

У библиотекама где је већ у примени рачунарска технологија могуће су многе новине, другачији приступ картотекама и регистрима, израда различитих база података, што подразумева консултације и стручну сарадњу са Народном библиотеком Србије.

СМЕШТАЈ И ЧУВАЊЕ. ЗАШТИТА ЗАВИЧАЈНОГ ФОНДА

Смештај и чување

Завичајни фонд се смешта и чува у посебним просторијама, издвојено од општег фонда општинске народне библиотеке.

Свака од збирки завичајног фонда чува се одвојено.

Зависно од врсте грађе, прилагођен је смештај и чување, како би се публикације и други материјал заштитили и сачували у првобитном облику.

– Монографске публикације се смештају на полице према *numerus currensu* и утврђеној словној ознаци збирке.

Стара и ретка књига, старија броширана издања и брошуре чувају се у картонским кутијама или корицама. Рукописи се чувају у челичним ормарима.

– Серијске публикације се смештају на полице, часописи и новине посебно. Комплетирани годишта чувају се у картонским корицама.

Новински исечци (клипинзи) смештају се у коверте, фасцикле или регистраторе, груписани по предмету унутар године. Могу се каширати или лепити у албуме, ако има материјалних могућности и кадрова.

– Географске карте (веће) смештају се у посебне сталке – вертикално; мање географске карте, планови секције и др. картографски материјал смешта се хоризонтално у плитке кутије, или се савија у ролну и чува у одговарајућим футролама.

– Плакете се полажу хоризонтално у одговарајуће картонске мапе или кутије.

– Фотографије, разгледнице и друга некњижна библиотечка грађа смешта се у картонске кутије или фиоке.

Ако су збирке комплетне, могу се формирати албуми.

– Микрофилмови и дијапозитиви се чувају у специјалним ормарима, кутијама или фиокама прилагођеним врсти материјала.

– Грамофонске плоче и касете смештају се у кутије или посебне преграде на полицама.

Све публикације и друга библиотечка грађа чувају се у свом првобитном облику, онако како су штампани или израђени. Омоти и сви прилози уз библиотечку грађу су саставни део сваке библиотечке јединице.

Обрезавање, повез или преповез публикација завичајног фонда није дозвољен.

Оштећене публикације чувају се у заштитном омоту од картона. Код већих оштећења предузимају се техничке мере заштите.

Заштита

Заштита завичајног фонда је трајан и обавезан задатак општинске народне библиотеке. Заштита може бити правна и техничка.

Правна заштита остварује се применом Закона о библиотечкој делатности, Закона о заштити културних добара и других подзаконских аката, изградом регистра ретког библиотечког материјала и сарадњом са штампаријама и издавачима на комплетирању обавезног примерка и изградом ретроспективне и текуће завичајне библиографије.

Техничка заштита завичајног фонда остварује се обезбеђивањем превентивних услова за чување фонда, конзервацијом, микрофилмовањем или микрофиширањем, скенирањем и преношењем на CD-ROM или други електронски извор најчешће коришћене и значајне грађе.

КОРИШЋЕЊЕ И ПОПУЛАРИСАЊЕ ЗАВИЧАЈНОГ ФОНДА

Завичајни фонд има одређену културно-историјску и научно-документациону вредност, па се и услови за његово коришћење разликују од услова за коришћење општег фонда општинске народне библиотеке.

Прикупљена, сређена и обрађена завичајна грађа је драгоцен извор истраживачима и другим корисницима при изради стручних и научних радова, завичајних монографија и разних јубиларних публикација. Корисници завичајног фонда најчешће су историчари, етнографи, историчари уметности, урбанисти, али и демографи, новинари, студенти и ђаци, писци, филмски радници и грађани у потрази за својим коренима и утврђивању породичних веза.

Завичајни фонд се користи искључиво у просторијама библиотеке. У циљу заштите, пожељно је да се корисницима издају дупликати, фотокопије, ксерокскопије, микрофилм или микрофише, или CD-ROM.

Слободан приступ завичајном фонду није дозвољен.

За популарисање и активирање коришћења и попуњавање завичајног фонда, може се и већ се примењује представљање библиотека на Интернету. Постављање web сајта на Интернету са могућностима презентирања различитих садржаја завичајног фонда привући ће свакако већи број корисника и утицати да библиотекари и локална заједница, односно локалне власти, брже решавају нека од горућих питања у овој области.

ЗАВИЧАЈНА БИБЛИОГРАФИЈА

Завичајна библиографија је нераздвојни, саставни део завичајног фонда. Она је или извор и путоказ за формирање фонда, или настаје као резултат формирања завичајног фонда. Истраживање и рад на завичајној библиографији је један од најодговорнијих и најстручнијих послова у библиотеци.

У пракси се појављују три врсте завичајних библиографија:

- библиографија литературе о завичају;
- библиографија издавачко-штампарске делатности одређеног места или одређене територије (уже или шире подручје);
- специјалне библиографије (персоналне и тематске везане за територију завичаја).

За сваку од ове три врсте библиографија претходно се ради концепција која одређује проблематику, периоде, врсте публикација, распоред грађе, регистре. Библиографска обрада се врши утврђеним стандардима, односно по правилима националног библиографског центра.

Завичајну библиографију општинска народна библиотека може радити са својим кадром, у сарадњи са локалним сродним институцијама, истраживачима и библиографима, или може склопити споразум са Народном библиотеком Србије.

Библиографија лиџераиџуре о завичају

Библиографија лиџераиџуре о завичају обухвата све врсте публикација ако се односе на завичај, без обзира на место штампања, језик и време објављивања. Селекција се примењује код дела која се делимично односе на завичај.

Распоред грађе је стручни, односно предметни, а допуњује се ауторским и другим регистрима.

Библиографија издавачко-штампарске делатности

Библиографија издавачко-штампарске делатности обухвата све штампане материјале са територије завичаја, без селекције. Посебно се израђује за монографске, а посебно за серијске публикације. Распоред грађе за обе библиографије је хронолошки. Израђују се ауторски регистри (за пиџе, преводиоце, приређиваче, уреднике и др.), а код серијских публикација и регистри наслова, уредника, издавача, власника штампарија и др., што се планира пројектом.

Специјалне библиографије

Специјалне библиографије могу бити персоналне и тематске.

Персоналне библиографије обухватају радове одређеног аутора (објављене у посебним издањима и прилоге у монографским и серијским публикацијама) хронолошки сређене, и лиџераиџуру о самом аутору, сређену према ауторима. Регистрима, који се утврђују пројектом за израду библиографије, обрађују се све друге потребне информације.

Тематске библиографије обрађују разне области науке, делатности завичајних институција или се односе на значајне догађаје везане за завичај.

Временске границе, грађа која се користи за истраживање, распоред грађе (ауторски, предметни или стручни), утврђују се пројектом.

Свака од ових специјалних библиографија представља део опште завичајне библиографије.

*

* *

Чињеница да се „Методско упутство за формирање и вођење завичајних фондова у општинским народним библиотекама“ објављује поново, после двадесет година, говори много о нашим проблемима, сиромаштву, тех-

ничкој неопремљености народних библиотека, о кадровима и недовољном финансирању. Упркос тој истини, не може се порећи ни превидети изузетан ентузијазам, упорност, стручност и жилава борба једног броја библиотекара који су успели сопственим снагама не само да истражују, попуњавају и популаришу завичајне фондове својих библиотека, већ и да објаве низ монографија, споменица и завичајних библиографија, што целој професији чини част и српском библиотекарству подиже углед.

Стога се треба надати да ће убрзо, у следећим годинама, ово Упутство бити замењено новим, исписано на електронском извору, да ће цела материја о завичајним фондовима бити другачије, модерније организована, примерено новој рачунарској технологији и терминологији. Такав напредак не зависи само од библиотекара, већ пре свега од разумевања и спремности локалних и републичких посленика у области образовања, културе и науке да се донесу одговарајући прописи и подзаконска акта и определе потребна материјална средства.

Литература

1. Андоноски, Андон: Формирање оддели за роднокрајна литература во народните библиотеки на СР Македонија. Библиотекарска исктра, 1972-1973, бр. 17-18, стр. 39-47.
2. Bieberstein, Rogalla: Archiv, Bibliothek und Museum als Dokumentationssbereiche. – Munchen, 1975.
3. Брковић, Љиљана: Завичајни фондови. – Заједница библиотека, 1972, бр. 1-2, стр. 24-37
4. Vuković-Mottl, Srna: Zavičajne zbirke. – Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 1975, br. 1-4, str. 17-25.
5. Gessner, Dorothee: Territorialkundlicher Bestandstaufbau in Staatlichen Allgemeinbibliotheken. – Bibliothekar, 1981, 2, p. 52-57
6. Glayer, Janko: Domozanstvena tradicija in naloga pokrajinskih knji nica . – Knji nica, 1963, br. 3-4, str. 111.119
7. Goehler, Helmut: Territorialkunde – Aufgabe und Verpflichtung der Staatlicher Allgemeinbibliotheken. – Bibliothekar, 1975, 8, p. 507-512
8. Горбачевская , Н. Ф.: работа массовых библиотек с краеведческой литературой . Москва, Книга, 1978.
9. Закон о библиотекама. – Службени гласник СР Србије, 1960. бр. 48.
10. Закон о библиотекама. – Службени гласник СР Србије, 1965, бр. 15, стр. 328-334.

11. Закон о библиотечкој делатности . – Службени гласник СР Србије, 1977, бр. 47, стр. 2373-2376
12. Закон о заштити културних добара. – Службени гласник СР Србије, 1977, бр. 28, стр. 1513-1527
13. Закон о изменама и допунама Закона о заштити културних добара. – Службени гласник СР Србије, 1981, бр. 34. стр. 2401-2403
14. Kos, Stanislav: Zbiranje gradiva v študijskih knjižnicah. – Knjižnica, 1969, br. 1-2, str. 58-63
15. Костић, Станица: Семинари Друштва библиотекара Србије. – Библиотекар, 1970, бр. 2, стр. 213-214
16. Lynes, Alice: How to organize a local collection. – London, 1974.
17. Мамонтов, А.Б.: Задачи краеведения на современном этапе. – Библиотеки СССР, 1971, 49, стр. 73-78
18. Мамонтов, А.Б.: Нерешенные проблемы краеведения. – Библиотекаръ (Москва), 1972, 6, стр. 16-19.
19. Мидић, Десанка: Семинар о завичајним збиркама. – Библиотекар, 1971, бр. 3, стр. 401-402.
20. Müller, Helmut: Territorialkunde der Vissenschaftlichen Allgemeinbibliotheken des Bezirkes Suhl. – Bibliothekar, 1982, 12, p. 532-534.
21. Михајловић, Светомир: За локалну библиографију. – Наша пракса (Приштина), 1962, бр. 2, стр. 36-41
22. Oberschelp, Reinhard: Regionalbibliographien als Aufgabe der Regionalbibliotheken. – Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 1972, 2, p. 75-88
23. Osnove razvoja znanstvene djelatnosti u SFRJ 1981-85. Studina o odnovima razvoja znanstvenoistraživačke djelatnosti u SFRJ u Srednjoročnom razdoblju od 1981. do 1985. godine.
24. Пројекција развоја библиотекарства у СР Србији од 1971. до 1980. године и Програм развоја библиотекарства од 1971-1985. године. – Београд, 1971.
25. Протић, Жарко: О завичајној библиографији. – Заједница библиотека, 1975, 1-2, стр. 38-47
26. Ристић, Стана: Завичајне збирке у народним библиотекама. – Библиотекар, 1970, 3, стр. 239-244
27. Ристић, Стана: Научни и завичајни фондови у народним библиотекама у Војводини. – Матична библиотека, 1965, 7-8, стр. 53-59
28. Север, Бела: Завичајна збирка Помурја и библиотеке за мађарску народност у СР Словенији. – Библиотекар, 1978, 1-6, стр. 30-36.

29. Стипанов, Јосип: Методолошки приступ преобразбе народних књижница у библиотечко-информацијске центре друштвено-политичке заједнице на разини општине. – Материјали XXIII Скупштине Хрватског библиотекарског друштва, Вараждин, 1981.
30. Стојановић Милош: Приручник за прикупљање и обрду завичајне грађе. – Београд, 1978.
31. Стојановић, Никола: Проблеми истраживања завичајне грађе. – Реферат саопштен на Саветовању у Великој Плани, 1981.
32. Субашић, Нада: Завичајне збирке у библиотекама Срема. – Савремена библиотека, 1976, 3, стр. 51-57.
33. Heron, Peter: *Municipal Publications. Their Collection and Use in Reference Service.* – *Special Libraries (New York)*, 1973, 1, p. 29-33
34. Zawe, Ursula: *Überregionale Literaturversorgung der Umweltforschung.* – *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie*, 1977, 6, p. 503-511.
35. Цвенчек, Викторија: Делокруг рада завичајних одељења у матичним библиотекама. – Библиотекар, 1977, 1-3, стр. 156-169.
36. *Zur Arbeit mit territorialkundlicher Literatur.* – *Mitteilungen und Materialien*, 1978, 4, p. 164-169 (Zentralinstitut für Bibliothekswesen)
37. Чомић, Мирослав: Нека искуства у раду завичајне службе Народне библиотеке „Вук Караџић“ у Крагујевцу. – Заједница библиотека, 1975, 1-2, стр. 48-58
38. Чурчић, Марија: Проблеми завичајних збирки САП Војводине и завичајна збирка Библиотеке Матице српске. – Нови Сад, 1977, 1-3, стр. 59-69
39. Čulić, Branko: *Funkcija narodnih biblioteka u prikupljanju bibliotečke građe i formiranju zavičajnih fondova.* – *Bibliotekarstvo*, 1977, 4, str. 23-28